

TIPI NOVODOBNE ENOSTANOVANJSKE HIŠE

Vladimir Drozg

dr., profesor geografije in zgodovine, izredni profesor

Oddelek za geografijo

Filozofska fakulteta

Univerza v Mariboru

Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-mail: vlado.drozg@um.si

UDK: 728.1

COBISS: 1.01

Izvleček

Tipi novodobne enostanovanjske hiše

V prispevku so prikazani tipi enostanovanjske hiše, kakršni so se na območju Slovenije pojavili v prejšnjem stoletju. Tipologija novodobne enostanovanjske hiše sloni na oblikovnih lastnostih, na krajevnem izvoru ter na obdobju, ko se je hiša pojavila. V prepoznanih tipih ni mogoče zaznati pokrajinskih (regionalnih) posebnosti, kot to velja za kmečko hišo, pomembnejši je čas nastanka, ki odraža vrednote, tehniko gradnje in oblikovanje bivalnega okolja.

Ključne besede

enostanovanjska hiša, tipologija, Slovenija

Abstract

Types of new one-family houses

The article shows types of one-family houses that appeared in Slovenia in the previous century. Typology of a modern one-family house is based on form, source of provenience and the period in which the houses were first built. The recognized types do not show any regional features, as in the case of a farmhouse. What is more important is the time of appearance that shows values, construction typology and the formation of the living environment.

Key words

One-family house, typology, Slovenia

1. Uvod in namen besedila

Stanovanjska hiša je raziskovalno področje številnih ved, tudi geografije. Doslej je bilo v osredju geografskega raziskovanja oblika kmečke hiše ter transformacija hiše zaradi urbanizacije. O zasnovi in obliki stanovanjskih hiš iz 20. stoletja pa ne vemo veliko, vsaj glede na pomen, kakršnega ima hiša v našem življenju. Hišo lahko opazujemo kot element fizičnega in socialnega prostora, v njej se odraža odnos med človekom in okoljem, v hiši ljudje zadovoljujemo številne potrebe ter vanjo prenašamo svoje nazore in vrednote (v enaki meri kot sprejemamo njena »sporočila«), v zasnovi in podobi hiše se odraža spreminjanje družbe in posameznika. Za spoznavanje in razumevanje stanovanjske hiše v vseh njenih razsežnostih potrebujemo več od navadnega opisa, potrebujemo elementarno, osnovno oznako, iz katere bodo razvidne ključne lastnosti stanovanjskega objekta, kakršne so združene v tipu. Zagotovo je tudi novodobne stanovanjske hiše mogoče razvrstiti v skupine s podobnimi značilnostmi, podobno, kot smo to naredili s kmečko hišo.

Tipologija je način razvrščanja množice raznolikih pojavov, s čemer ti postanejo bolj poznani, saj jih na podlagi njihovih lastnosti razvrstimo v miselno lažje obvladljive in pregledne skupine. Tipi so torej orodje za spoznavanje tistega, kar predstavljajo in česar del so. Hkrati so tudi sami predmet spoznavanja, saj jih je mogoče uporabiti tako pri interpretaciji socialnih, kulturnih in morfoloških razmer v naseljih, kot pri spoznavanju njihovih uporabnikov. Najprej pa je potrebno hiše razvrstiti v skupine – jih prepoznati kot tipe in jih ustrezno poimenovati. Prav slednje je osnovni namen prispevka.

2. Tipologija kot metoda razvrščanja

Tipologija je metoda razvrščanja pojavov, pri čemer upoštevamo njihove kvalitativne lastnosti. Uporabljamo jo, kadar imamo opraviti s pojavi, katerih lastnosti ni mogoče izmeriti ali kako drugače empirično izraziti ter v primerih, ko posamezen pojav razvrščamo po več elementih. To storimo tako, da določen element ali lastnost obravnavane celote (v našem primeru elemente stanovanjske hiše) osamimo, izdvojimo iz celote, ga primerjamo z lastnostjo drugega elementa iz primerljive celote ter skušamo ugotoviti podobnosti in razlike med njima (Pfeifer 2009a, 8). Podobnosti med elementi v nadaljevanju pojmovamo kot značilnost, lastnost tipa (ibid, 8). Predpostavljamo lahko, da je obstoj tipa verjetnejši, kadar ga definira več podobnih lastnosti. Povedano drugače, več ko je elementov ki tip definirajo, lažje je prepoznaven in večja je verjetnost da je opredelitev tipa pravilna. Iz tega lahko povzamemo, da je tip rezultat abstrahiranja tistih elementov celote (stanovanjske hiše v našem primeru), ki za celoto, opazovano iz točno določenega zornega kota, niso ključnega pomena in jih ne prepoznamo kot skupno lastnost. Zato je ob tem potrebno pojasniti, kaj tip pravzaprav predstavlja? Granö meni, da je tip teoretični konstrukt, ki v resnici ne obstaja (Granö 1973, 4), saj ga določajo samo tisti elementi, ki so obravnavanim pojavom skupni oziroma tisti, ki se za obstoj zdijo ključnega pomena. Tudi Platon je tip razumel kot idealizirano predstavo o nečem, Aristoteles pa kot vzorec (model), torej nekaj, kar je velikemu številu pojavom skupno (Pfeifer 2009). Predstavljamo si, da je v procesu abstrahiranja in iskanja skupnih lastnosti množice pojavov odločilno, na katere elemente smo pozorni, ali z drugimi besedami, kakšen tip želimo prepoznati. Posamezen pojav namreč določajo različni elementi; v stanovanjski hiši lahko prepoznamo najmanj

socialne, morfološke, oblikovne, psihološke, ekološke in tehnične vsebine. Tip namreč ustreza samo izbranim elementom; upošteva druge, pa je tip drugačen.

3. Relevantni elementi za tipologijo in postopek opredeljevanja tipov

Opredeljevanje tipov smo izvedli v štirih korakih:

1. korak: Najprej si je potrebno odgovoriti, kakšno tipologijo želimo in čemu bi naj služila? Možnosti je veliko, saj tipologija lahko odraža, kot smo že omenili, socialne, oblikovne, kulturne, tehnične, ekološke in še kakšne lastnosti stanovanjske hiše. Menimo, da potrebujemo tipologijo, ki bo slonela na podobi hiše, torej na fizičnih elementih. Mimogrede, tovrstna tipologijo kmečke hiše že obstaja. Takšna tipologija je uporabna pri spoznavanju in prepoznavanju temeljnih lastnosti stanovanjskih hiš, pri spoznavanju transformacije določenega območja, povsod, kjer upoštevamo fizične, torej vidne lastnosti prostora.
2. korak: V nadaljevanju je potrebno izbrati (opredeliti) elemente, ki določajo podobo stanovanjske hiše. Izbrani elementi bi morali kazati razlike med hišami in hkrati podobnosti med njimi. Zato je odgovor potrebno iskati na polju dejavnikov, ki zasnovano in obliko hiše vzpostavljajo. Brezar navaja, da je hiša rezultat štirih dejavnikov: naravnega okolja, uprave, tehnike gradnje in kulture (Brezar 2002). Podobne dejavnike izpostavlja tudi Rapoport, in sicer: naravo, tehniko gradnje, lastnosti lokacije objekta, varnost in zaščito, ekonomski položaj, religijo in socialne dejavnike (Rapoport 1965, 18 - 47). V geografiji pripisujemo največjo težo pri oblikovanju prostora oziroma bivalnega okolja ekonomskim, socialnim, kulturnim in naravnim elementom. Predpostavljamo, da so v primeru stanovanjske hiše najpomembnejši naravni, socialni in kulturni dejavniki (v najširšem pomenu besede). Zasnova hiše je povezana z načinom bivanja in socialnimi odnosi med člani družine, oblika - podoba hiše pa je odraz tehnike gradnje, umetnostnega sloga oziroma načina oblikovanja, kulture v najširšem pomenu besede in bivalne kulture v ožjem pomenu besede ter funkcije, ki jo mora izpolnjevati. Vsi našeti dejavniki se s časom spreminjajo, zato predpostavljamo, da v določenem obdobju, na določenem prostoru in v določenih okoliščinah (socialnih, ekonomskih, upravnih) nastajajo stanovanjske hiše s podobno podobo ali z drugimi besedami, hiše, ki so tipološko enake. Na podlagi primerjanja enostanovanjskih objektov iz 20. stoletja, smo kot ključne elemente prepoznali: obliko in naklon strehe, stavbne člene ter tloris objekta. Gre za elemente, ki odražajo obliko stanovanjske hiše. Tudi če vprašanje o elementih, s katerimi je mogoče oblikovati tipe hiše zastavimo nekoliko drugače - kaj določa obliko hiše in s katerimi elementi hiše lahko obliko definiramo, je odgovor podoben prejšnjemu. Enoznačnega odgovora tudi na tako zastavljeno vprašanje seveda ni. Na posreden način pa nam odgovarjajo arhitekti, ki opisujejo lastnosti avtohtonega stavbarstva. Arhitekt Kalčič je identitetne elemente slovenske arhitekture prikazal z naslednjimi: streha, nadstropnost, dekorativni in konstrukcijski stavbni členi ter gradbeni material (Kalčič 2003, 27). Ko opisuje lastnosti stavbarstva po arhitekturnih regijah, Živa Deu upošteva: tloris, nadstropnost, gradbeni material, naklon strehe, vrsto strehe in stavbne člene (Deu 2001, 66). Isti elementi so bili upoštevani tudi pri tipologiji kmečke hiše (Drozg 1998). Glede na te izkušnje smo za opredeljevanje tipov izbrali: tloris, naklon strehe, obliko strehe in stavbne člene (elementi prvega reda). Dodatno smo upoštevali še skupino manj pomembnih elementov (elementi drugega reda), to so: fasadne odprtine,

nadstropnost in gradbeni material. Naslednje ključno vprašanje pri tipologiji so lastnosti elementov, po katerih se tipi ločujejo med seboj. Na podlagi primerjanja oblik stanovanjskih hiš smo izbrali naslednje:

- Tloris: kvadraten, pravokoten, sestavljen
 - Oblika strehe: ravna, dvokapna, štirikapna, lomljena
 - Naklon strehe: majhen (do 20°), strm (nad 45°)
 - Stavbni členi: balkon, terasa, vetrolov, frčada, pomožni objekti (garaža, vrtna uta)
 - Fasadne odprtine: kvadratne, pravokotne, ležeče, velike-majhne, simetrične-asimetrične
 - Nadstropnost: P, P+1, P+M
 - Gradbeni material: opeka, beton, les, kamen, steklo, kovina.
3. korak: Potem ko smo opredelili elemente, po katerih se tipi hiš med seboj razlikujejo in njihove vrednosti, smo se lotili razvrščanja v tipe. Posamezne hiše smo razvrščali v skupine glede na podobnost, pa tudi različnost izbranih elementov. V primerih, ko smo posamezno lastnost elementov prepoznali kot pogosto in značilno, smo jo razumeli (opredelili) kot lastnost tipa. V ta namen smo pregledovali slikovno gradivo na spletnem brskalniku pod geslom »stanovanjska hiša«, projekte stanovanjskih hiš projektantskih organizacij ter drugo slikovno gradivo (Internet 1, 2, 3). Opisan postopek ni brez pomanjkljivosti. Težava pri prepoznavanju lastnosti elementov je v tem, da so razlike med elementi zelo majhne, podobnost med njimi pa je velika. Šele v kombinaciji z drugimi elementi, za katere isto velja, da so med seboj zelo podobni, nastane zaznavna razlika med posameznimi tipi hiš. Pri tem lahko povsem pritrdimo Pfeiferju, da je težava pri tipologiji stanovanjskih hiš množica kombinacij med elementi in majhne razlike med njimi (Pfeifer 2009, 9). Zato posamezen tip stanovanjske hiše ne presojujemo po enem elementu, temveč po večih. Pri tem se je pokazalo, da so številni elementi hiše, na primer streha ali tloris, zelo podobni, zaradi česar bi jih lahko uvrstili v isto skupino, po drugih pa toliko različni, da bi bila primernejša razvrstitev v dve skupini. Za lažjo presojo smo upoštevali še dodaten element, to je čas nastanka objekta. Pri tem smo razlikovali med umetnostno zgodovinskimi obdobji, kar je še najbližje oblikovnim lastnostim, ki jih v stanovanjskih hišah želimo prepoznati. Ločili smo med (poenostavljeno po Koch 1999 in Pogačnik 1983):
1. Obdobje med 1900 in 1930 (klasicizem, historicizem in secesija),
 2. Obdobje med 1920 in 1970 (funkcionalizem) in
 3. Obdobje med 1960 in 2013 (moderna, postmoderna, regionalizem).
4. korak. Tudi poimenovanje tipov stanovanjske hiše je težavno. Regionalnih značilnosti v tipih ni mogoče prepoznati, zato izpeljanke iz pokrajinskih imen niso uporabne, kvečjemu hiše iz ruralne in urbane sredine. Ustrezno bi bilo poimenovanje glede na čas ko se je tip pojavil, vendar natančna umestitev tipa skoraj ni mogoča. V pomanjkanju boljših rešitev smo se odločili za princip, ki je kombinacija genetskega in krajevnege. Menimo, da lahko v nekaterih eno stanovanjskih hišah prepoznamo urbano ali ruralno poreklo. Iz dveh osnovnih »pra tipov« so se razvili novi. Čas smo tako že v začetni fazi dela prepoznali kot relevanten dejavnik za tipologijo. Za tak pristop najdemo potrditev v stališčih Pfeiferja ko pravi, da se tip razvija in spreminja. Tip je iz nečesa izšel in se bo razvil v nekaj novega (podobnega) (Pfeifer 2009, 5). Razvojne stopnje (faze) so zato orodje za prepoznavanje tipa, kar smo ugotovili že pri prepoznavanju lastnosti elementov stanovanjske hiše. O poimenovanju tipov še naslednja ugotovitve. Stanovanjska hiša je postala

tržno blago. Med marketinškimi in komercialnimi prijemi, s katerimi želijo proizvajalci prepričati kupce o primernosti svojih izdelkov, so vse pogostejše (tipološke) oznake hiš, ki nagovarjajo določen segment kupcev. Med tipološkimi oznakami se pojavljajo takšne z regionalnimi obeležji (na primer barjanska hiša), socialnimi obeležji (hiša za mlade družine) in obeležji življenjskega sloga (urbana hiša). Takšne oznake niso ustrezne, ker nimajo skupnega imenovalca, po katerem so tipi določeni. Poleg tega merijo bolj na uporabnika, kot na značilnosti hiše.

Ob koncu je potrebno dodati, da je prepoznavanje tipov kljub metodološkim izhodiščem težavno in nezanesljivo. Stanovanjska hiša ima toliko podob, saj je odraz tolikih dejavnikov, da jih ni mogoče razvrstiti v univerzalne, vsem sprejemljive in ustrezne skupine.

4. Tipi novodobne enostanovanjske hiše

Opredeljeni tipi slonijo na oblikovnih značilnostih, na krajevnem izvoru in času nastanka. Prepoznali smo osem tipov enostanovanjske hiše, pet jih je iz druge polovice 20. stoletja.

Vila se je v naših krajih pojavila v drugi polovici 19. stoletja, sprva kot bivališče premožnih meščanov. Vilo določajo tri ključne značilnosti: razgibana fasada z zamiki in izzidki, strma in lomljena streha ter številni dekorativni stavbni členi (v ometu, lesu ali kamnu). Tloris je običajno pravokoten, čeprav se pojavlja se tudi kvadratna oblika. Razgibano fasado ustvarjajo pokriti balkoni (verande), vogalni stolpi, terase. Hiša je običajno enonadstropna, ponekod je izkoriščena še podstreha. Zaznamuje jo poudarjen vhod, do katerega je pogosto speljano stopnišče. Fasada hiše je okrašena z okenskimi okvirji, okrasjem v ometu, bogato oblikovanimi balkonskimi ograjami. Značilna je postavitev sredi parcele, s čemer je dosežen prostor za okrasno zelenico okoli hiše, zgradba pa zato deluje še bolj mogočno in impozantno. Ob hiši je pogosto več pomožnih objektov, kot so vrtna uta, rastlinjak, garaža.

Slika 1: Vila.

Modificirana kmečka hiša je tip hiše iz konca 19. in začetka 20. stoletja. Ime ponazarja, da gre za kmečko hišo, ki pa je prilagojena urbanemu okolju. Modificirana kmečka hiša je enostavna in skromna, »po vzorih stavbnih načrtov iz konca prejšnjega stoletja so jih izdelovali gradbeni mojstri«, pojasnjuje Fister (1986, 344-45). Kot navaja v nadaljevanju, so »hiše postajale vse bolj uniformirane

in oblikovane z uradnim okusom. Celota je povzeta po kmečki, meščanski in delavski hiši skupaj, stavbenik je upošteval predvsem gradbene predpise in prav nič več ni vedel o nekdanji možnosti rasti takšne hiše« (ibid, 311). Namenjena je bila obrtnikom, trgovcem in delavcem, ki so svoje hiše zgradili v predmestjih in ob mestnih vpadnicah. Hiša je manjša, z manj okrasja kakor vila, ima nekatere stavbne člene, ki jih pri kmečki hiši ne zasledimo (vetrolov, manjši napušč, brez strešnih lin, izkoriščena podstreha, frčade). Tloris je pravokoten, pogost je izzidek, v katerem je stopnišče v zgornjo etažo, streha je strma dvokapnica, prekrita z opečno kritino, hiša je pritlična ali enoetažna. Postavljena je na rob parcele, da je ostalo več prostora za vrt in ohišnico. Fasada ob cesti ima več stavbnega okrasja, kakor tista, ki je obrnjena na dvoriščno stran. Najpogostejše je stavbno okrasje v ometu in lesu. Bistvena pa je podobnost z avtohtono kmečko hišo, ki se kaže v tlorisu, volumnu in naklonu strehe. Zasledimo lahko tudi oznake predmestna hiša (Ferlež 2009), delavska hiša, delavsko kmečka hiša, kar je sicer točno, vendar te oznake ne opisujejo oblikovnih, temveč socialne značilnosti hiše.

Slika 2: Modificirana kmečka hiša.

Mestna enostanovanjska hiša je tip, ki se je pojavil v začetku 20. stoletja in se v 20-tih in 30-tih letih močno razširil v vseh slovenskih mestih. Tak tip hiše je bilo bivališče meščanov, ki niso bili dovolj premožni za vilo in bolj premožni da bi živeli v modificirani kmečki hiši. Posebnosti, zaradi katerih je opredeljena kot tip so: običajno kvadraten tloris, dvokapna ali štirikapna strma streha, ki prekriva dve etaži stavbe, vhod v hišo poudarja vetrolov, majhno stopnišče ali okrasje v ometu. Fasadne odprtine so pokončne in simetrično razporejene. Pogosto se pojavlja ali balkon (v zgornji etaži) ali terasa v spodnji. Odvisno od socialnega položaja lastnika, spominjajo nekatere na poenostavljeno varianto vile, vendar ima manj stavbnega okrasja in manjši volumen, druge pa na modificirano avtohtono hišo, vendar imata videz in zasnova manj skupnega s kmečko hišo – stavbno okrasje je minimalno, ali ga sploh ni. Ta tip se je ohranil do 60-tih let, ko ga nadomestila nova mestna hiša.

Nova mestna enostanovanjska hiša se je pojavila v 60-tih letih. Sprva so jo imenovali »enodružinska hiša«, kasneje, ko se je razširila na podeželje, so se pojavila še imena z negativnim prizvokom – kocka, transformator, tipska hiša. Naziv »nova mestna enostanovanjska hiša« ponazarja začetek novega obdobja v gradbenem razvoju mest in podeželja. Beseda »mestna« kaže krajevni izvor; na podeželje pa se je razširila z mestnim načinom življenja. Univerzalnost in razširjenost tega tipa utemeljujeta naziv nova hiša, saj se je v razmeroma kratkem času razširila tako na podeželju, kot v mestih. Od mestne enostanovanjske hiše se

razlikuje predvsem po nižjem naklonu strehe in novih stavbnih členih, kot je na primer terasa, garaža, stavbno okrasje, beton kot gradbeni material.

Slika 3: Mestna enostanovanjska hiša.

Ker spremlja ta tip hiše veliko (negativnih) vrednostnih ocen, je potrebno osvetliti njen nastanek. Po letu 1945, ko se je pričela intenzivna stanovanjska gradnja, so večino potreb zadostila tako imenovana družbena stanovanja v blokkih, manjši del pa enodružinske stanovanjske hiše. Hiše, ki so nastajale okoli leta 1950 so bile modificirane avtohtone hiše in mestne hiše, kakršne so se gradile v prvi polovici 20. stoletja. Med leti 1950 in 1960 pa se je pojavila hiša, namenjena prebivalcem mest in obmestnih naselij. O tem lahko sklepamo tudi na podlagi prvih poimenovanj tovrstne hiše - Saša Sedlar jo imenuje »enodružinska stanovanjska hiša mestnega tipa« (Sedlar 1974, 54). Tip hiše se je hitro razširil tudi na podeželje; po eni strani zaradi majhne ponudbe projektov enodružinskih stanovanjskih hiš, po drugi strani zaradi širjenja urbanega načina življenja. Vzroke je nazorno opisal Ljubo Lah, zato jih na kratko povzemamo: takratni (op.p.) normativi za gradnjo objektov niso bili prilagojeni posegom v obstoječo gradbeno strukturo, temveč gradnjo novega; povzdigovanje industrializacije je pomenilo zapostavljanje vsega, kar je imelo agrarno poreklo; uveljavitev tipskih načrtovalskih rešitev; spreminjanje socialnega statusa prebivalcev podeželja iz kmeta v polkmeta in delavca (uslužbenca), je spremljalo spreminjanje odnosa do vrednot preteklosti (Lah 1994, 128). Projektantske organizacije so pripravile vrsto projektov novih enostanovanjskih hiš, ki so bili univerzalni v zasnovi, uporabni v vsakemu okolju in za vse socialne kategorije prebivalcev, najbolj razvpit je bil katalog Naš stan (Katalog 1988). Od tod ime »tipska hiša«, ki je postal termin in sinonim za novo hišo. Uporablja ga Moškon (Moškon 1992, 127), Gabrijelčič in Fikfak govorita o »sodobni enodružinski tipski hiši« (Gabrijelčič, Fikfak 2002, 96, 105).

Oblikovne značilnosti nove enostanovanjske mestne hiše so:

- Kvadratni tloris. Pri kasnejših izvedbah se je pojavil tudi pravokotni tloris, še posebej po tem, ko se je razširilo dograjevanje s prizidki in prezidavami.
- Hiša je eno ali dvoetažna. Pritličje je pogosto dvignjeno nad teren, kar pomeni, da je veliko takšnih stanovanjskih objektov še podkletenih.
- Streha je dvokapna, z nizkim naklonom (25 do 30°), pogosto prekrita s svetlo valovito kritino.
- Hiša ima balkon, vetrolov, pogosto tudi odprto teraso, velika kvadratna okna in različno oblikovane štiri fasade.

- Sprva so bile pogoste poslikave na steni, kasneje okrasje v lesu, pa tudi v dekorativne namene uporabljena keramika, brušen teraco in kovinske ograje.

Tip nove mestne hiše je (bil) zelo razširjen, zato je nastalo veliko različic. Najbolj razširjena je različica s pravokotnim tlorisom, visoko pritlična različica, različica s strmejšo streho, z lomljeno streho, vrstna hiša. Zelo veliko hiš pa je prezidanih in dozidanih, tako da izvorni tloris skoraj ni več prepoznaven.

Slika 4: Nova mestna hiša.

Moderna mestna enostanovanjska hiša se je pojavila konec 90-tih let. Najbolj jo določata geometričnost in asimetričnost oblike. Tloris hiše je pogosto sestavljen iz več pravokotnikov, ki so postavljeni prečno na osnovnega ali v zamiku kot podaljšek osnovnega. Tudi volumen hiše pogosto tvori več kubusov, ki so »naloženi« eden na drugega ali eden ob drugem. Posledica tega je razgiban - razčlenjen tloris, zamiki in izzidki so pomemben oblikovni element hiše in fasade. Druga lastnost moderne hiše je asimetričnost. Vsaka stranica hiše je drugačna, saj je eno od načel sodobnega oblikovanja umestitev hiše v prostor tako, da so v čim večji meri izrabljeni potenciali lokacije (npr. osončenje, lepi pogledi, stik z okolico) ter zmanjšani in nevtralizirani negativni vplivi iz okolice (npr. hrup, osojni deli terena, bližina sosednjega objekta). Tudi fasadne odprtine so razporejene asimetrično, čeprav v harmoničnem odnosu do celotne fasadne ploskve in objekta. Poleg tega da je asimetričnost način oblikovanja objekta, je tudi posledica načina gradnje. Za moderne hiše je značilen modularni sistem, saj tipizirani elementi omogočajo različne kombinacije in prilagoditve potrebam in željam kupcev. Fasadne odprtine so različnih oblik, od pokončnih, kvadratnih, do ležečih in ovalnih. Poseben vidik asimetričnosti je ustvarjen tudi z uporabljenimi materiali. Najpogostejša sta opeka in beton, pojavljajo se še les, steklo in kovina. Naslednja značilnosti je ravna, enokapna ali ukrivljena streha, dvokapnica je uporabljena redkeje. Zaradi ravne strehe je vtis kubusa še močnejši, kontrast z okolico večji. Moderna hiša je umeščena v prostor tako, da je okolica v čim večji meri izrabljena za ugodje stanovalca. »Podaljški stanovanj (terase, atrij, balkon), povezujejo notranji prostor z okolico. Narava se zlije v notranjost moderne montažne hiše; vizualno širjenje notranjega prostora«, opisuje proizvajalec moderno urbano hišo (Medmrežje 1). Hiša ni položena v prostor na način, da bi se oblika objekta »zlila« z okolico. To nikakor ne pomeni, da oblika moderne hiše ni v harmoničnem razmerju do okolice, le razmerje je drugačno od običajno pojmovane skladnosti. V literaturi zasledimo tudi ime »urbana hiša« (Gabrijelčič, Fikfak 2002, 105).

Slika 5: Moderna hiša.

Modernizirana kmečka hiša je tip, ki se je pojavil konec 80-tih in v 90-tih letih. Menimo, da je nastal kot reakcija na vse bolj očitno vizualno degradacijo kulturne pokrajine in naselij, čemur je v veliki meri botrovala prav oblika nove mestne hiše. V tem času se je razširilo zavedanje o avtohtonem stavbarstvu kot merilu za oblikovanje novogradenj. Peter Fister je o tem zapisal: »... danes pa so merila (za oblikovanje objektov, op.avt.) objektivno določljiva le s kategorijami identitete prostora, z merili dediščine in z vrednostmi ekološko osveščenega človekovega bivanja.« (Fister 1993, 465). Zapis se sicer nanaša na črne gradnje, vendar ga lahko posplošimo na vse objekte, katerih podoba je v bolečem nasprotju z avtohtonim stavbarstvom. Podobno kritične ocene o neprimerni obliki stanovanjskih objektov na podeželju in pozive k drugačnemu oblikovanju lahko zasledimo pri mnogih načrtovalcih prostora. Učinki kritičnega odnosa do vse večje vizualne degradacije naselij in pokrajine so se odrazili v novogradnjah, katerih oblika bolj povzema značilnosti avtohtonega stavbarstva.

Stanovanjske hiše, nastale v 90-tih letih so po obliki podobne avtohtonim kmečkim hišam. Ne sicer vsem tipom, ki se na Slovenskem pojavljajo, osnovnim pa zagotovo. Že ime kaže na ta »ontološki izvor«, s podobno oznako sta takšno hišo označila tudi Gabrijelčič in Fikfak, imenujeta jo »nova ruralna hiša« (Gabrijelčič, Fikfak 2002, 105). Tloris ni več kvadraten, temveč pravokoten, tudi zalomljen ali v obliki črke L (kakršen je tloris panonske hiše). Druga pomembna lastnost je naklon strehe. Stanovanjske hiše, ki so na podeželju nastajale v 60 in 70-tih letih so imele praviloma nizek naklon strehe, med 30 in 35°, avtohtone hiše pa med 40 in 45° (razen primorske). Ne le večji naklon, tudi širši napušč, opečna kritina, čopi na slemenu, frčade, vse to so značilnosti modernizirane avtohtone hiše, ki jih pri novi mestni hiši ni. Pomembna lastnost je višina objekta, saj praviloma ne presega pritličja, podstreha pa je preurejena v mansardo. Hiša je ponovno povezana z okolico, pritličje je odprto v naravo. Zaznavni so tudi avtohtoni dekorativni stavbni členi, predvsem okrasje v lesu in kamnu. Seveda je, tako kot pri vseh objektih, zaznati velik razpon med enostavnim in bolj domišljenim oblikovanjem, kar ustvarja pomembno razliko v videzu hiše. Zato vsi primeri tega tipa niso zadovoljiv približek kmečke hiše, zagotovo pa je zaznavna smer približevanja avtohtonemu stavbarstvu.

Slika 6: Modernizirana avtohtona hiša.

Bungalov je tip stanovanjske hiše, za katerega je značilna ena etaža (pritličje), včasih z urejeno podstreho ter velika streha, ki pokriva pravokoten, kvadraten ali v L sestavljen tloris objekta. Fasadne odprtine so asimetrično razporejene, okna so velika, lahko so pokončna, kvadratna, ovalna, postavljena v vogal objekta. Ta tip se je pojavil v 90-tih letih, v zadnjem desetletju pa je postal bolj razširjen. Značilen za bungalov je atrij, iz dveh strani obzidana zelena površina, ki je spremenjena v teraso ali v letni bivalni prostor na prostem. Posebnosti so tudi v zasnovi notranjosti: že v moderni mestni hiši in v modernizirani kmečki hiši obstaja velik bivalni prostor, ki ga tvorita kuhinja, jedilnica in dnevna soba. Ta je praviloma povezan z atrijem v obliki steklene stene ali širokih vrat, kar omogoča večji stik z naravo oziroma okolico objekta.

Slika 7: Bungalov.

Moderna vila. V 90-tih letih se je v Sloveniji pojavila hiša, ki po velikosti in položaju (lokaciji) spominja na meščanske vile iz začetka 20. stoletja. Hiša ima enovit pravokoten tloris, je pritlična, pogosto je izkoriščena mansarda, streha je strma štirikapnica. Zaradi širokega napušča je streha velika, kar hišo naredi večjo. Pogosto del strehe prekriva teraso ali letno kuhinjo. Okna so velika, pokončna in asimetrično razporejena po vseh stenah. Na hiši je malo dekorativnih stavbnih členov, ti odražajo značilnosti pokrajine; v primorski pokrajini so iz kamna, v

panonski iz ometa, v alpski iz lesa. Pritličje je zasnovano in oblikovano tako, da daje vtis povezanosti z okolico, ki je običajno urejena kot okrasni vrt. Zaradi členjene strehe (štirikapnice), razgibane fasade ter moderne podobe jo imenujemo moderna vila. V mogočnejši različici je tloris sestavljen, tako da je vzpostavljen atrij. Od modernizirane avtohtone hiše se razlikuje po tem, da v obliki hiše ni mogoče prepoznati stavbnih členov avtohtone, kmečke hiše, od vile pa po sodobnejšem oblikovanju, dekorativnih elementih in gradbenem slogu. Bistvena je še ena lastnost, to je velikost zemljišča. Hišo obdaja velika zelena površina, deloma spremenjena v okrasni vrt ali parkovno ureditev. Zemljišče je običajno odmaknjeno od drugih stanovanjskih objektov, s čemer je zagotovljena kar največja stopnja zasebnosti stanovalcev.

Slika 8: Moderna vila.

5. Sklep

Tipologija novodobne enostanovanjske hiše sloni na oblikovnih lastnostih, deloma na krajevnem izvoru ter obdobju, ko se je pojavila. V prepoznanih tipih ni mogoče zaznati pokrajinskih (regionalnih) posebnosti, kot to velja za kmečko hišo. Na povezanost novodobne hiše z okoljem kažejo kvečjemu dekorativni elementi ter gradbeni material iz katerega je zgrajena. Tudi socialna komponenta v tipu hiše ni izražena, ta se kaže v oblikovnem presežku, velikosti, lokaciji in ureditvi okolice hiše. Veliko bolj so značilnosti tipov enostanovanjske hiše povezane s časom, ko so ti nastali. Prikazane tipe je mogoče vključiti v celovitejšo tipologijo, npr. večstanovanjskih hiš, kjer se pojavljajo večstanovanjske meščanske in delavske hiše, večstanovanjske mestne hiše, bloki, stolpnice, trške hiše in podobno. V tej fazi smo skušali opredeliti samo osnovne tipe novodobnih enostanovanjskih hiš, brez različic, čeprav se vsak tip pojavlja v več podtipih. Če se bo predstavljena tipologija skupaj z nazivi »prijela«, bo potrebno narediti še ta korak.

Preglednica 1: Tipi novodobnih enostanovanjskih hiš v Sloveniji.

Tip	Obdobje	Tloris	Streha	Nadstropnost	Fasadne odprtine	Stavbni členi	Drugo
vila	prehod iz 19. v 20. stoletje	kvadraten, pravokoten, sestavljen	strma, lomljena, dvokapna, štirikapna	P, P+1	pokončne	bogato stavbno okrasje, balkon, terasa, zamiki, poudarjeni vogali, stolpi	velik okrasni vrt, hiša sredi parcele, vrtna uta, garaža, pomožni objekti
modificirana kmečka hiša	začetek 20. stoletja	pravokoten z vidnim stopniščem in nadstreho	strma, dvokapna	P, P+M	pokončne	vetrolov, frčada, mansarda, malo stavbnega okrasja	
mesna enostanovanjska hiša	med 1900 in 1960	pravokoten do kvadraten, poudarjen vhod	strma, dvokapna, štirikapna	P, P+1	pokončne	vetrolov, balkon, terasa, poudarjen vhod	
nova mestna enostanovanjska hiša	med 1960 in 1990	kvadraten	položna, dvokapna, kasneje lomljena	P+1	pokončne, simetrično razporejene	vetrolov, balkon, terasa	hiša je pogosto podkletena, garaža v sklopu hiše, gospodarski vrt
modernizirana kmečka hiša	po 1990	pravokoten, atrij, sestavljen	strma (položna pri istrski in kraški varianti), dvokapna	P+M, P+1	pokončne, ležeče, asimetrično razporejene	terasa, dekorativni elementi v lesu ali kamnu	
moderna mestna enostanovanjska hiša	po 1995	kvadraten, pravokoten, sestavljen	ravna, položna, strma, dvokapna, štirikapna	P, P+1, P+M	raznovrstne, asimetrično razporejene	terasa, nadstrešek, steklene stene	okrasni vrt, različni materiali (kamen, les, steklo, kovina), minimalistično oblikovanje
bungalov	po 1990	sestavljeno, pravokoten, tloris v L	strma, dvokapna, štirikapna	P + M	pokončne, asimetrično razporejene	terasa, atrij	širok napušč, velika streha
moderna vila	po 2000	pravokoten, kvadraten, sestavljen	strma, dvokapna, štirikapna, ravna	P, P+M, P+1	asimetrično razporejene, raznovrstne	balkon, vetrolov, terasa, arkade, steklene stene	velikost, okrasni vrt, pogost oblikovni presežek

Literatura

- Brezar, V. 2002: The vicious circle of development in housing. V: AR 2002/1 (Arhitektura, raziskave)
- Deu, Ž. 2001: Stavbarstvo slovenskega podeželja. Značilno oblikovanje stanovanjskih hiš. Ljubljana.
- Drozg, V. 1998: Kmečka hiša. V: Geografski atlas Slovenije. Ured.: Fridl, J. et al. Ljubljana
- Ferlež, J. 2009: Stanovati v Mariboru. Maribor
- Fister, P. 1986: Umetnost stavbarstva na Slovenskem. Ljubljana.
- Fister, P. 1993: Črne gradnje kot dediščina časa, prostora in družbe. V: Teorija in praksa. Številka 5-6/1993, str. 459-465
- Gabrijelčič, P., Fikfak, A. 2002: Rurizem in ruralna arhitektura. Fakulteta za arhitekturo. Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Granö, J. 1973: Geographische Ganzheiten. V: Das Wesen der Landschaft. Darmstadt.
- Hoepfner, W. 1986: Architektur und Gesellschaftstheorie. V: Baugeschichte und Europäische Kultur II. Colloquium Verlag. Berlin.
- Kalčič, I. 2003: Identiteta slovenske stanovanjske arhitekture. V AR 2003/1 (arhitektura, raziskave)
- Kelle, U., Kluge, S. 2010: Vom Einzelfall zum Typus. Wiesbaden.
- Koch, W. 1999: Umetnost stavbarstva. Ljubljana.
- Lah, L. 1994: Prenova stavbne dediščine na podeželju. Novo Mesto.
- Moškon, D., 1992: Kako graditi lepšo hišo na Slovenskem. Maribor.
- Katalog projekata »Naš stan« Radna organizacija za projektovanje. 1988, Beograd.
- Pfeifer, G. 2009: Freestanding Houses: A Housing Typology. Wiesbaden.
- Pfeifer, G. 2009a: Courtyard Houses: A Prospective Housing Typology in Four Volumes: v. 1. Wiesbaden
- Pogačnik, A. 1983: Urbanizem Slovenije. Ljubljana.
- Rapoport, A. 1965: House form and the Culture. Oxford.
- Sedlar, S. 1974: Vpliv urbanizacije na podobo in strukturo podeželskih mestnih naselij v Sloveniji. Univerza v Ljubljani. Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo. Ljubljana
- Medmrežje 1: <http://www.rimahise.si> (6. 1. 2013)
- Medmrežje 2: <http://www.kager.si> (6. 1. 2013)
- Medmrežje 3: [http://www.google.si/stanovanjske hiše](http://www.google.si/stanovanjske%20hiše) (21. 12. 2012)

TYPES OF ONE-FAMILY HOUSES

Summary

As opposed to the farmhouse, the typology of a modern one-family house is not yet well researched. This article tries to recognize types of one-family houses from the 20th century. Elements, used for definition, are: ground plan, roof incline, form of the roof and building elements (first group of building elements). In addition to that, less important elements (second group of elements) were considered as well: façade openings, number of floors and building material. In order to define types of houses, differences and similarities were sought after in chosen elements from previously defined periods of the last century. Namely: the period between 1900 and 1930, the period between 1930 and 1960, and the period after 1960. The following types were defined: villa, modified autochthone house, townhouse, contemporary townhouse, modernized autochthone house, bungalow, modern house and modern villa.